

„Momentul Mihai Viteazul”- consecințe în istoriografia și mentalitatea istorică a vremii

Prof. Oprica Gheorghe
ggoprica@yahoo.com

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, Europa sud-estică și centrală era marcată de rivalitățile dintre puterile dominante în această zonă: Imperiul Otoman, Polonia și Imperiul Habsburgic, între care se stabilesc relații complexe, în funcție de raportul de forțe pe plan militar și de conjunctura diplomatică. Ideea medievală a cruciadei antiotomane, în numele solidarității creștine, recapătă contur în acest deceniu sub forma „Ligii Creștine”, constituită în anul 1592, prin eforturile împăratului Rudolf al II-lea de Habsburg și ale Papei Clement al VIII-lea, coaliție din care mai făceau parte și ducatele din nordul Italiei: Toscana, Mantova și Ferrara.

În condițiile echilibrului de forțe evidențiat de luptele din anul 1593, din Banat și Bosnia, Liga Creștină a căutat să-și extindă influența spre est, prin includerea Țărilor Române, a căror poziție geografică asigura stăpânirea liniei strategice a Dunării de Jos. În urma unui complex joc diplomatic, realizat prin contactele dintre emisarii papali și imperiali și conducătorii Țărilor Române, a fost perfectată aderarea acestora la Liga Creștină în anul 1594, sub egida principelui Transilvaniei, Sigismund Bathory, care-și arogase pretenții de suzeran.

Cadrul extern favorabil s-a conjugat cu o situație internă care a determinat ralierea unor largi forțe sociale la programul antiotoman, în frunte cu o parte a boierimii, ale cărei interese economice și politice tindeau să depășească limitele din ce în ce mai înguste impuse de dominația otomană. Situația Țării Românești, descrisă la începutul „**Cronicii lui Mihai Viteazul**”, capătă accente patetice: „Și începură a țiparea creștinii de nevoia turcilor, și pretutindena era vaet și suspin de răul turcilor...”¹ Prin pretențiile sale mereu sporite și prin imixtiunile care știrbeau grav autonomia țării, Poarta depășise cu mult cadrul suzeranității acceptate de către boierimea română la mijlocul secolului al XVI-lea. În noiembrie 1594, Mihai Viteazul și Petru Aron ridicau steagul revoltei antiotomane în Țara Românească și Moldova. Începea, astfel, în istoria Țărilor Române „momentul Mihai Viteazul”, etapă ale cărei puncte de referință au fost marile victorii antiotomane și realizarea primei uniri politice a acestora.

În cultura scrisă și orală, „momentul Mihai Viteazul” a avut ecouri care au depășit granițele Țărilor Române și ale Balcanilor, atingând dimensiuni europene, generate de amploarea victoriilor sale, obținute într-un moment în care creștinătatea se afla încă sub impactul ofensivei otomane.

¹ *** *Cronica lui Mihai Viteazul*, în *Istoria Țării Românești (1290-1690)*. Letopiseșul Cantacuzinesc, București, Editura Academiei R. P. Române, 1960, pp.54-55.

„Momentul Mihai Viteazul”, cu deschiderile sale general românești într-un cadru european atât de complex, nu putea rămâne fără urmări în istoriografia și mentalitatea istorică a vremii. „Cu epoca lui Mihai Viteazul suntem într-o nouă fază de dezvoltare a istoriografiei române, în care se întrevăd semnele unei evoluții viitoare, cu note distincte”².

Pentru domnia lui Mihai Viteazul nu s-a păstrat în formă independentă o cronică internă din acea vreme. S-au păstrat trei izvoare externe, care atestă ecolul european al acțiunilor domnitorului: două poeme scrise în neogreacă, aparținând vistiernicului Stavrinov³ și lui Gheorghe Palamed⁴ și o cronică latină, cuprinzând evenimentele până la sfârșitul anului 1597, redactată de silezianul Baltasar Walther⁵, tipărită în 1599 la Gorlitz, în Germania, cu titlul **„Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Io Mihai, Domnul Țării Românești”**. În dedicația adresată patronilor tipografici, acesta mărturisește că, în timp ce făcea parte dintr-o solie polonă în Țara Românească, în 1597 „...am căpătat un scurt text despre faptele săvârșite, alcătuit în limba română la curtea din Târgoviște de dumnealui logofătul și aprobat de însuși voevodul, care text, tradus în limba polonă, îl înconjurai cu împrejurările adunate atât de la români, cât și de la alți oșteni însemnați și vrednici de crezare”⁶. **„Cronica lui Baltasar Walter”**, deși constituie un izvor prețios pentru domnia lui Mihai Viteazul, cu unele informații unicate, nu ne oferă însă o imagine a istoriografiei române și a concepției istorice din epoca lui Mihai Viteazul, întrucât este o prelucrare a unui contemporan aflat în afara cadrului nostru cultural.

Afirmația sa, citată mai sus, a fost de natură să stârnească un lung șir de controverse în istoriografia noastră, în legătură cu acel „scurt text ... alcătuit în limba română”⁷. Cei mai mulți cercetători au admis că este vorba de o cronică oficială redactată în limba română de către marele logofat Teodosie Rudeanul, cronică folosită uneori în scopuri diplomatice. Consemnăm, astfel, actul de naștere a istoriografiei în limba română, printr-o cronică scrisă de către un laic aparținând marii boierimi, favorabilă domnitorului.

O cronică internă despre domnia lui Mihai Viteazul ni s-a păstrat numai în **„Letopisețul cantacuzinesc”**, compilație de cronici mai vechi, alcătuită pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Începutul acesteia este marcat prin formula „De aicea să începe istoria lui Mihai Vodă sânt Pătrașcu Vodă...”⁸, aparținând compilatorului. P.P. Panaitescu⁹ o consideră o cronică a domniei lui Mihai Viteazul, dar nu oficială, pentru că o cronică oficială era redactată de către

² Pompiliu Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p. XVII.

³ D. Russo, Poema lui Stavrinov, în *Studii istorice greco-române. Opere postume*, tom. I, București, 1939, pp. 114-144.

⁴ Idem, *Poema lui Gh. Palamed*, în *op. cit.*, tom. I, pp. 145-151.

⁵ Baltasar, Walter, *Scurtă și adevărată descriere a faptelor săvârșite de Io Mihai, domnul Țării Românești*, în G. Mihăilă, D. Zamfirescu, *Literatura română veche (1462-1647)*, vol. II, București, Editura Tineretului, 1969, pp. 140-186.

⁶ *Ibidem*, p.144.

⁷ Vezi P.P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, București, Editura Minerva, 1971, p. 412.

⁸ *** *Cronica lui Mihai Viteazul*, în *vol. cit.*, p. 54.

⁹ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 415.

logofătul Teodosie Rudeanul, ci văzută de boierii Buzești, care sunt cel mai des amintiți în cronică, alături de domnitor, pentru meritele lor. Continuând argumentația, Gh. Mihăilă¹⁰ consideră că este o prelucrare, conform punctului de vedere al Buzeștilor, a cronicii oficiale redactată de marele logofăt. „**Cronica lui Mihai Viteazul**”, păstrată în „**Letopiseșul cantacuzinesc**”, „...este un text amplu, cu multe considerații politice. Este, desigur, încă tot o cronică provincială, în care se poate remarca viziunea general românească. Am putea s-o încadrăm ca gen unei istorii jurnal, în spiritul publicisticii politice a vremii”¹¹.

Saltul spre forma de expresie în limba română nu a fost însoțit, însă, de o transformare esențială a conținutului, în comparație cu analistica de tip medieval a secolelor al XV-lea și al XVI-lea. Formația intelectuală a cronicarului este încă departe de valorile umaniste promovate în apusul Europei. Distingem, totuși, tendințe noi, pe linia evoluției societății și a culturii române pe coordonate care duc spre asimilarea valorilor umaniste în operele cronicarilor din secolul al XVII-lea.

În primul rând, „**Cronica lui Mihai Viteazul**” nu mai este o cronică oficială, scrisă din porunca domnitorului. Este o cronică a domniei, scrisă de pe pozițiile marii boierimi grupate în jurul domnitorului. Figura acestuia nu dispare în spatele boierilor săi, dar meritele și elogiile nu-i mai sunt atribuite exclusiv¹². Alături de domnitor, ca element de continuitate a procesului istoric, apare „țara”. Între domnie și țară apare uneori o distincție clară. Astfel, boierii trimiși la Alba Iulia în 1595 pentru a semna tratatul cu Sigismund Bathory, erau înțeleși „...cum Mihai Vodă să fie ascultător de Batâr Jicmon, iar de țară să nu aibă scădere...”¹³. În accepția cronicarului, „țara” reprezenta o unitate politico-geografică în numele căreia vorbea marea boierime. În numele intereselor „țării”, marea boierime apare alături de domnitor ca factor decisiv în acțiunile de politică externă. Expresii de genul „ci-și strânse toți boierii mari și mici și să sfătuiră” devin o prezență constantă în cronică. Se conturează, astfel, în istoriografia română, un nou cadru intern de receptare a impactului extern, prin prisma intereselor și atitudinilor a două forțe: domnia și marea boierime.

O altă tendință care apare în cronică este cea de laicizare a cauzalității. Desigur, providența rămâne factorul suprem de decizie. Între ea și efecte se interpune, însă, cu semnificații etice în tabloul valorilor creștine, un element totuși terestru: mobilul uman al acțiunilor. În spatele lui, divinitatea devine adesea un simplu spectator, care asistă la un spectacol laic, în prim-planul căruia apare omul concret, cu calitățile, și, mai ales, cu defectele lui, surprinse în termenul „firea omului”. Pierderea de către oștile lui Maximilian de Habsburg a bătăliei de la Keresztes (1596) este explicată astfel: „Iar creștinii nu se știură cumpăta, ci se dederă a jăhui. Deci pentru multă lăcomie a avuției ei își puseră toți capetele, cum scrie și la Sfânta Scriptură veche”¹⁴.

¹⁰ G. Mihăilă, D. Zamfirescu, *op. cit.*, vol. II, p. 83.

¹¹ P. Teodor, *op. cit.* P. XVIII.

¹² Zezi D. Simionescu, *Cronica lui Baltasar Walter în raport cu cronicile interne contemporane*, în *Studii și materiale de istorie medie*, 1959, III, pp. 7-99.

¹³ ****Cronica lui Mihai Viteazul*, în *vol. cit.*, p. 59.

¹⁴ *Ibidem*, p. 67.

Intențiile lui Sigismund Bathory de a părăsi a doua oară Transilvania sunt determinate de faptul că: „Iar intrase în multe gânduri care nu i-au fost de folos, nici lui nici țării...”¹⁵.

Un exemplu concludent îl constituie comentariul cronicarului asupra tratativelor eșuate dintre Andrei Bathory și Mihai Viteazul înainte de bătălie la Șelimbăr: „Oh, nepricepută minte omenească ! Câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace și nu tocmiră, ci vru să tocmească când nu fu de nici un folos”¹⁶.

În efortul său de laicizare a explicației istorice, cronicarul nu reușește, însă, saltul spre nivelul intereselor politice generale ale vremii. Explicațiile istorice la care recurge sunt de natură subiectivă și psihologică și au semnificații etice raportate la valorile moralei creștine. El consemnează acțiunile individuale într-un cadru care nu depășește ideea solidarității creștine. Deși Rudolf al II-lea apare ca „împăratul creștin”, „Liga Creștină” nu este menționată nici o dată în cronică. Realizarea primei uniri politice a Țărilor Române nu are pentru cronicar alte semnificații decât cele strict medievale, ale unei „conquiste” în nume personal: „Deci dobândii Mihai Vodă scaunul de crăie și tot Ardealul și toată țara Bârsei și toți săcuii”¹⁷.

Putem concluziona că, prin amplexarea europeană și semnificațiile lor, evenimentele din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea au depășit posibilitățile cronicarului, tributar paradigmei tradiționale a analisticii medievale, de a le integra într-un cadru istoric de natură să circumscrie întreaga lor complexitate. Tendințele noi, decelabile prin analiza atentă a textului „**Cronicii lui Mihai Viteazul**”, comparativ cu analistica slavonă, ne arată, însă, că scrisul istoric românesc se afla în căutarea unui conținut nou, corespunzător nevoilor culturale ale societății românești înscrise pe coordonatele tranziției spre modernitate. Acestor nevoi le vor răspunde și corespunde, prin scrierile lor, cronicarii umaniști ai veacului al XVII-lea.

Summary

In written and oral culture, "the Michael the Brave's moment" has echoes which have exceeded the borders of countries and the Roman Balkans, reaching European dimension, the scale generated by its victories, achieved in a time where Christianity is still under Ottoman offensive impact.

¹⁵ *Ibidem*, p. 71.

¹⁶ *Ibidem*, p. 74.

¹⁷ *Biibidem*.